

NARODOWY
INSTYTUT
ZDROWIA
PUBLICZNEGO

PAŃSTWOWY INSTYTUT
BADAWCZY

Podstawy oceny ryzyka występowania bakterii z rodzaju *Legionella* w wewnętrznych systemach wodociągowych wody przeznaczonej do spożycia przez ludzi

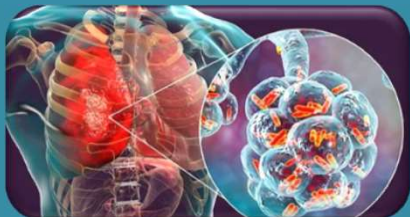
dr Renata Matuszewska

Legionella w wewnętrznych systemach wodociągowych wody przeznaczonej do spożycia przez ludzi

1. Podstawy wdrożenia kontroli wewnętrznych systemów wodociągowych

- Dane epidemiologiczne
- Rekomendacje WHO
- Dyrektywa Parlamentu Europejskiego i Rady UE 2020/2184

2. Legionella

- Charakterystyka bakterii z rodzaju *Legionella*
- Występowanie w środowisku wodnym – sztuczne rezerwuary
- Legionelozy, grupy ryzyka

3. Ocena ryzyka

- Identyfikacja zagrożeń
- Analiza i ocena ryzyka
- Program zarządzania WSW

Dane epidemiologiczne ECDC 2018

- W roku 2018 European Legionnaires' Disease Surveillance Network (**ELDSNet**) wskazują, że 30 krajów europejskich zgłosiło 11343 przypadków zachorowań na legionelozę, w tym 10672 (94%) potwierdzonych
- Wzrost liczby przypadków o 23% w 2018 r. w porównaniu do 2017 r.
- Cztery kraje (Francja, Niemcy, Włochy i Hiszpania) stanowiły 71% wszystkich zgłoszonych przypadków w 2018 r.
- Najwięcej zachorowań odnotowano między czerwcem a październikiem
- 72% przypadków zakażenia poza szpitalne, sporadyczne
- 20% przypadków zakażeń związanych z podróżą
- 6% przypadków zakażeń związane z zakładami opieki zdrowotnej
- 2% przypadków zakażeń związanych z innymi obiektami
- Osoby powyżej 45 roku życia (45- 65+) stanowiły 90% wszystkich przypadków
- Stosunek płci (męski/żeński) 2,4 do 1
- *L. pneumophila* sg1 85% przypadków potwierdzony czynnik etiologiczny zachorowania.

Dane epidemiologiczne ECDC 2020

- W roku 2020 European Legionnaires' Disease Surveillance Network (**ELDSNet**) wskazują, że 27 krajów europejskich zgłosiło 8372 przypadków zachorowań na legionelozę, w tym 7712 (92%) potwierdzonych
- Niewielki spadek liczby przypadków zachorowań w porównaniu do lat wcześniejszych, zachorowalność 2,2 przypadków / 100 tys. w roku 2019; 1,9 przypadków / 100 tys. w roku 2020 .
- Cztery kraje (Francja, Niemcy, Włochy i Hiszpania) stanowiły 72% wszystkich zgłoszonych przypadków w 2020 r.
- Najwięcej zachorowań odnotowano między czerwcem a październikiem (58%)
- Spadek przypadków zakażeń związanych z podróżą
- Wzrost przypadków zakażeń związane z zakładami opieki zdrowotnej
- Osoby powyżej 45 roku życia (45- 65+) stanowiły 91% wszystkich przypadków
- Stosunek płci (męski/żeński) 2,3 do 1
- *L. pneumophila* sg1 stanowiła 82,7% przypadków potwierdzony czynnik etiologiczny zachorowania.

Legioneloza w Polsce i Europie

Rok	Przypadki zachorowań w Polsce	Przypadki zachorowań w Europie
2010	36	5966 (> 1000 Francja, Włochy, Hiszpania)
2011	18	4891 (> 1000 Francja, Włochy)
2012	10 (8 LD, 2 GP)	5852 (> 1000 Francja, Włochy)
2013	11 LD	5844 (> 1000 Francja, Włochy)
2014	14 (12 LD, 2 GP)	6933 (> 1000 Francja, Włochy; 833 Niemcy, 588 Portugalia)
2015	23 LD	> 1000 Francja, Włochy, Hiszpania; 974 Niemcy
2016	24 LD	> 1000 Francja, Hiszpania, Niemcy, Włochy,
2017	38 LD	➤ 1000 Francja, Hiszpania, Niemcy >2000 Włochy
2018	70 LD	➤ 2000 Francja, >3000 Włochy, ➤ 1000 Hiszpania, Niemcy
2019	74 LD	➤ 1800 Francja, >3000 Włochy, ➤ 1500 Hiszpania, Niemcy

Wytyczne WHO (2011) dotyczące jakości wody do picia

Mikroorganizmy chorobotwórcze	Znaczenie dla zdrowia ^b	Przeżywalność w dostarczonej wodzie ^c	Oporność na chlor ^d	Względna zakaźność ^e	Czy istnieje nosiciel zwierzęcy?
<i>Escherichia coli</i> – patogenne ^f	Duże	Średnia	Niska	Niska	Tak
<i>E. coli</i> – Enterokrwotoczne	Duże	Średnia	Niska	Wysoka	Tak
<i>Legionella</i> spp.	Duże	Może się namnażać	Niska	Średnia	Nie
<i>Leptospira</i>	Duże	Długa	Niska	Wysoka	Tak
Prątki (niegruźlicze)	Małe	Mogą się namnażać	Wysoka	Niska	Nie
<i>Salmonella</i> Typhi	Duże	Średnia	Niska	Niska	Nie
Inne salmonelle	Duże	Mogą się namnażać	Niska	Niska	Tak
<i>Shigella</i> spp.	Duże	Krótka	Niska	Wysoka	Nie
<i>Vibrio cholerae</i>	Duże	Krótka do długiej ^g	Niska	Niska	Nie

Legionella w wewnętrznych systemach wodociągowych wody przeznaczonej do spożycia przez ludzi

(Rekomendacje WHO 2017)

- Dyrektywa 98/11/WE 3.11.98 nie zapewniała odpowiedniej ochrony przed bakteriami *Legionella* w systemach/instalacjach wodociągowych; parametry w dyrektywie nie obejmowały kontroli *Legionella*.
- Do zakażenia bakteriami *Legionella* dochodzi przez wdychanie aerozolu wodnego, a **nie przez spożycie wody**.
- Dyrektywa (rozdz. 4) obejmuje zarówno wodę zimną jak również wodę wykorzystywaną do innych celów tzw. domowych (do mycia- prysznic).
- Dochodzenia epidemiologiczne dotyczące zachorowań na legionelozę w Europie pokazują, że głównym rezerwuarem *Legionella* są wieże chłodnicze. Bakterie *Legionella* oprócz ww rezerwuaru, namnażają się również w wewnętrznych systemach wodociągowych (przede wszystkim instalacjach wody ciepłej). W Wlk. Brytanii, bakterie te były wykrywane 5-15% budynków mieszkalnych.
- Powiązanie zanieczyszczenia instalacji wody ciepłej w budynkach mieszkalnych/domach z częstością występowania legionelozy na terenie Europy jest trudne do oszacowania. Jest jednak prawdopodobne, że część sporadycznych przypadków zachorowań na legionelozę jest powiązana z zanieczyszczoną ciepłą wodą, a ogniska legionelozy zostały powiązane z systemami wodociągowymi.

***Legionella* w wewnętrznych systemach wodociągowych wody przeznaczonej do spożycia przez ludzi**

(Rekomendacje WHO 2017)

Włączenie wymagań dotyczących:

- oceny ryzyka występowania *Legionella* w wewnętrznych systemach wodociągowych (przede wszystkim ciepłej wody użytkowej) w tzw. budynkach priorytetowych,
- operacyjnego monitorowania temperatury w celu potwierdzenia skutecznego działania środków kontrolnych, które powinny zapobiegać namnażaniu się *Legionella*,
- monitorowania *Legionella* za pomocą wartości progowej, która ma na celu przyspieszenie działań naprawczych w celu zapobiegania dalszemu rozprzestrzenianiu się tych bakterii,
- oceny wyniku (opartej na ocenie ryzyka) w przypadku przekroczenia wartości progowej, która wymaga bardziej rygorystycznych i szybkich działań korygujących, gdy zostanie stwierdzona wysoka liczebność *Legionella*.

***Legionella* w wewnętrznych systemach wodociągowych wody przeznaczonej do spożycia przez ludzi**

(Rekomendacje WHO 2017)

Włączenie do DWD przepisów dotyczących kontroli bakterii *Legionella* w oparciu o następujące przesłanki:

- *Legionella* czynnik o istotnym znaczeniu zdrowotnym,
- *Legionella* czynnik powodujący jedne z najpoważniejszych skutków zdrowotnych spośród wszystkich patogenów przenoszonych przez wodę,
- źródłem transmisji *Legionella* są wewnętrzne systemy wodociągowe (głównie wody ciepłej),
- odpowiednia kontrola wewnętrznych systemów wodociągowych zapobiega występowaniu zachorowań na legionelozę w powiązaniu z tymi systemami,
- odpowiednia kontrola *Legionella* w wewnętrznych systemach wodociągowych w budynkach wymaga zaangażowania wielu interesariuszy, w tym właścicieli budynków, pracodawców i przedsiębiorstw użyteczności publicznej,
- w przypadku ognisk legionelozy związanych z wewnętrznymi systemami wodociągowymi wymagane jest wykazanie się należyłą starannością każdej z zainteresowanych stron.

***Legionella* w wewnętrznych systemach wodociągowych wody przeznaczonej do spożycia przez ludzi**

(Rekomendacje WHO 2017)

Uwzględnienie w DWD następujących elementów:

- ocenę instalacji wody do picia w budynkach priorytetowych pod kątem występowania niebezpiecznych warunków, które mogłyby wspierać wzrost *Legionella*;
- ocenę, czy środki kontroli są odpowiednie do kontrolowania wzrostu *Legionella*,
- monitorowanie operacyjnych środków kontrolnych, takich jak temperatura i pozostałości środka dezynfekującego (w przypadku zastosowania),
- monitorowanie wewnętrznych systemów wodociągowych w budynkach priorytetowych pod kątem występowania *Legionella*.

Monitoringu potwierdzający (Rekomendacje WHO 2017)

Monitoring potwierdzający (weryfikujący)

- Włączenie *Legionella* jako wartości parametrycznej do części A załącznika I do dyrektywy
- Wartość 1000 /L wydaje się odpowiednia, aby wskazać, że w systemie ciepłej wody występują warunki sprzyjające namnażaniu się *Legionella* i wymagają uwagi w zakresie kontroli *Legionella*
- Nie jest to wartość oparta na zdrowiu, ale wartość wynikająca z badań przesiewowych, uruchamiająca działania zapobiegające dalszemu namnażaniu się *Legionella* i związanemu z tym ryzyku zdrowotnemu
- Sugerowanym punktem pobierania próbek wody jest punkt w miejscu użytkowania, szczególnie w punktach gdzie powstaje aerozol, takich jak głowice prysznicowe lub krany ciepłą wodą.

Monitoringu potwierdzający (Rekomendacje WHO 2017)

Monitoring potwierdzający (weryfikujący)

- Określenie liczby *Legionella* wg znormalizowanej metody opartej na hodowli (tj. EN ISO 11731: 2017)
- Pobieranie próbek wody powinno być ukierunkowane na bezpośrednie pobranie z instalacji ciepłej wody (**bez płukania systemu przed pobraniem próbek**), ponieważ taka woda jest najbardziej sprzyja występowaniu *Legionella*.

Monitoringu potwierdzający (Rekomendacje WHO 2017)

Parametr	Rola w podejściu opartym na ryzyku	Priorytet dla włączenia	Wymagane monitorowanie	Wartość i częstotliwość	Miejsce monitoringu	Uwagi
Legionella	Potwierdzenie skuteczności działań środków kontroli(nych) zapobiegających rozprzestrzenianiu się <i>Legionella</i>	wysoki	Tak metoda hodowli	<p>Wartość: <1000 / L</p> <p>Częstotliwość:</p> <p>Małe systemy (<10 m³ / d): 1 punkt na rok</p> <p>Systemy średniej wielkości (10-60 m³ / d): 10 punktów rocznie</p> <p>Duże systemy (> 60 m³ / d): 1 punkt na 5 m³ (lub część z tych punktów) rocznie</p>	Kran konsumenta: monitoring powinien koncentrować się na punktach, w których występuje aerozol wodny (prysznice, krany ciepłej wody), a tym samym największe ryzyko wystąpienia <i>Legionella</i>	Nowy parametr Wartość ma być sygnałem do działań korygujących, aby zapobiec dalszemu namnażaniu się <i>Legionella</i>

Dyrektywa Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) 2020/2184

Artykuł 7 Podejście do bezpieczeństwa wody oparte na ryzyku

1. ...Podejście oparte na ryzyku obejmuje następujące elementy:

a), b)...

c) **ocena ryzyka w wewnętrznych systemach wodociągowych zgodnie z art. 10.**

2-5

6. Ocenę ryzyka w wewnętrznych systemach wodociągowych przeprowadza się po raz pierwszy **do dnia 12 stycznia 2029 r.** Ta ocena ryzyka i zarządzanie ryzykiem podlegają przeglądowi co sześć lat i w razie konieczności są aktualizowane.

Dyrektywa Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) 2020/2184

Artykuł 10 Ocena ryzyka w wewnętrznych systemach wodociągowych

1. Państwa członkowskie zapewniają, aby przeprowadzano ocenę ryzyka w wewnętrznych systemach wodociągowych.

Ta ocena ryzyka obejmuje następujące elementy:

a) ogólną analizę potencjalnych ryzyk związanych z wewnętrznymi systemami wodociągowymi oraz z powiązanymi produktami i materiałami, a także ustalenie, czy potencjalne ryzyka mają one wpływ na jakość wody w punkcie, gdzie wypływa ona z kranów używanych zwykle do poboru wody przeznaczonej do spożycia przez ludzi; ta ogólna analiza nie zakłada analizy poszczególnych właściwości; oraz

b) monitorowanie parametrów wymienionych w załączniku I część D w obiektach, w których podczas ogólnej analizy przeprowadzonej zgodnie z lit. a) zidentyfikowano określone ryzyko dla jakości wody i zdrowia ludzkiego.

W odniesieniu do bakterii *Legionella* lub ołowiu państwa członkowskie mogą zdecydować, że monitorowanie, o którym mowa w akapicie pierwszym lit. b), skupi się na obiektach priorytetowych.

2. W przypadku gdy państwa członkowskie stwierdzą, na podstawie ogólnej analizy przeprowadzonej zgodnie z ust. 1 akapit pierwszy lit. a), że istnieje ryzyko dla zdrowia ludzkiego związane z wewnętrznym systemem wodociągowym lub powiązanymi z nim produktami i materiałami, lub gdy monitorowanie przeprowadzone zgodnie z ust. 1 akapit pierwszy lit. b) wykaże, że wartości parametryczne określone w załączniku I część D nie są spełnione, państwo członkowskie zapewnia zastosowanie odpowiednich środków w celu wyeliminowania lub zmniejszenia ryzyka niezgodności z wartościami parametrycznymi określonymi w załączniku I część D.

W odniesieniu do bakterii *Legionella* środki te będą dotyczyły przynajmniej obiektów priorytetowych.

Dyrektywa Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) 2020/2184

Artykuł 10 Ocena ryzyka w wewnętrznych systemach wodociągowych

3. Aby zmniejszyć ryzyko związane z wewnętrzną dystrybucją we wszystkich wewnętrznych systemach wodociągowych, państwa członkowskie zapewniają, aby rozważono wszystkie z poniższych środków i zastosowano te środki, które zostaną uznane za istotne:

- a) **zachęcanie właścicieli obiektów publicznych i prywatnych do przeprowadzania oceny ryzyka w wewnętrznych systemach wodociągowych**
- b) **informowanie konsumentów i właścicieli obiektów publicznych i prywatnych o środkach mających na celu wyeliminowanie lub zmniejszenie ryzyka niezgodności ze standardami jakości wody przeznaczonej do spożycia przez ludzi w związku z wewnętrznym systemem wodociągowym;**
- c) udzielanie konsumentom porad dotyczących warunków konsumpcji i wykorzystania wody przeznaczonej do spożycia przez ludzi oraz dotyczących sposobów postępowania pozwalających uniknąć ponownego wystąpienia ryzyka;
- d) **propagowanie szkoleń dla hydraulików i innych specjalistów zajmujących się wewnętrznymi systemami wodociągowymi oraz montażem wyrobów i materiałów budowlanych do kontaktu z wodą przeznaczoną do spożycia przez ludzi;**
- e) **w odniesieniu do bakterii *Legionella*, zapewnianie skutecznych i proporcjonalnych do ryzyka środków kontroli i zarządzania w celu zapobiegania występowaniu ognisk choroby lub wyeliminowania ewentualnych ognisk; oraz**
- f) w odniesieniu do ołowiu, o ile będzie to wykonalne ekonomicznie i technicznie, wdrożenie środków dotyczących wymiany elementów zawierających ołów w istniejących wewnętrznych systemach wodociągowych.

Dyrektywa Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) 2020/2184

ZAŁĄCZNIK I. MINIMALNE WYMOGI DOTYCZĄCE WARTOŚCI PARAMETRYCZNYCH WYKORZYSTYWANYCH DO OCENY JAKOŚCI WODY PRZEZNACZONEJ DO SPOŻYCIA PRZEZ LUDZI

Część D. Parametry istotne dla oceny ryzyka w wewnętrznych systemach wodociągowych

Parametr	Wartość parametryczna	Jednostka	Uwagi
Legionella	<1000	JTK/L	Tę wartość parametryczną ustala się do celów art. 10 i 14. Działania przewidziane w tych artykułach można rozważać nawet jeżeli wartość jest niższa od wartości parametrycznej, na przykład w przypadku wystąpienia infekcji i ognisk choroby. W takich przypadkach należy potwierdzić źródło zakażenia oraz zidentyfikować gatunek bakterii <i>Legionella</i>
Ołów	10	µg/L	Tę wartość parametryczną ustala się do celów art. 10 i 14. Państwa członkowskie powinny dołożyć wszelkich starań, aby osiągnąć niższą wartość 5 µg/l do dnia 12 stycznia 2036 r.

Art.10 Ocena ryzyka w wewnętrznych systemach wodociągowych

Art.14 Działania naprawcze i ograniczenia stosowania

Dyrektywa Parlamentu Europejskiego i Rady (UE) 2020/2184

Artykuł 13 Monitorowanie

1. Państwa członkowskie stosują wszelkie środki niezbędne do zapewnienia zgodnie z niniejszym artykułem oraz załącznikiem II części A i B regularnego monitorowania jakości wody przeznaczonej do spożycia przez ludzi w celu sprawdzenia, czy woda dostępna dla konsumentów spełnia wymogi niniejszej dyrektywy, w szczególności wartości parametryczne ustalone zgodnie z art. 5. Próbki wody przeznaczonej do spożycia przez ludzi pobiera się w taki sposób, aby były one reprezentatywne dla jej jakości przez cały rok.
2. .....programy monitoringu dopasowuje się do konkretnego systemu zaopatrzenia, z uwzględnieniem wyników oceny ryzyka w obszarach zasilania dla punktów poboru wody oraz w systemach zaopatrzenia i składają się z następujących elementów:
  - a) monitorowanie parametrów wymienionych w załączniku I części A, B i C oraz parametrów ustalonych zgodnie z art. 5 ust. 3, ...
  - b) monitorowanie parametrów wymienionych w załączniku I część D do celów oceny ryzyka w wewnętrznych systemach wodociągowych, przewidziane w art. 10 ust. 1 lit. b);**
  - c) monitorowanie substancji i związków umieszczonych na liście obserwacyjnej, zgodnie z ust. 8 .....
  - d) monitorowanie do celów identyfikacji zagrożeń i zdarzeń niebezpiecznych, przewidziane w art. 8 ust. 2 .....
  - e) monitoring operacyjny prowadzony zgodnie z załącznikiem II część A pkt 3.
3. **Właściwe organy określają punkty, w których pobierane są próbki, które muszą spełniać odpowiednie wymogi określone w załączniku II część D.**

Legionella – charakterystyka

61 gatunków (28 związanych z zachorowaniami), 70 serogrup

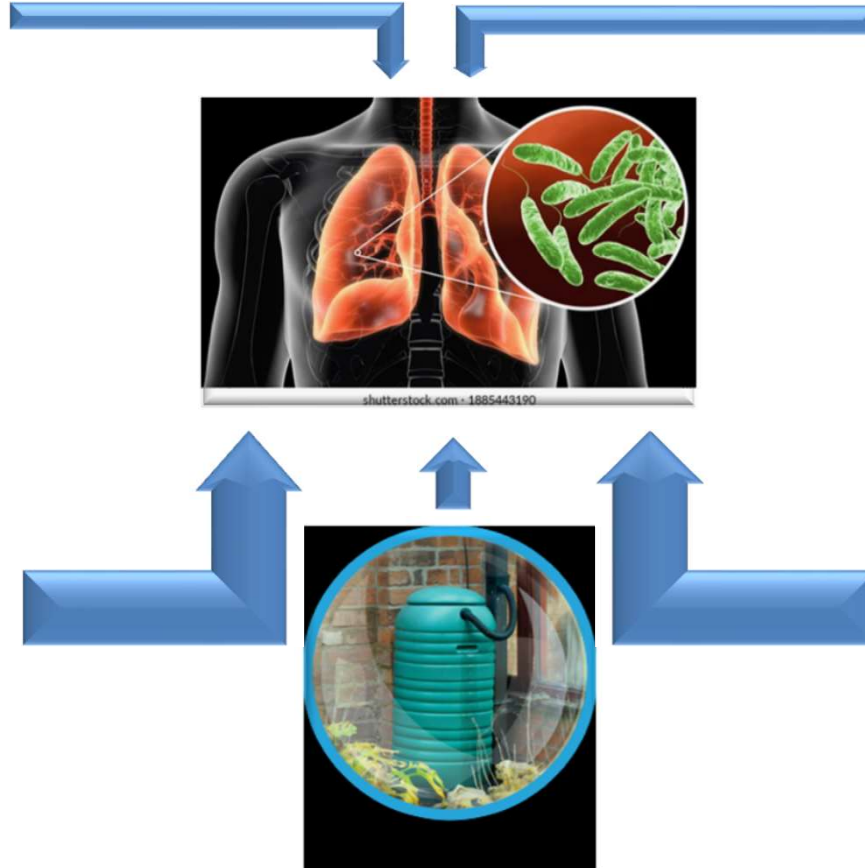
<i>L. pneumophila</i>	80-90% zachorowań
<i>L. pneumophila</i> sg 1	ok. 80% zachorowań
<i>L. pneumophila</i> inne serogrupy	ok. 20% zachorowań

Instalacje ciepłej i zimnej wody	Baseny z hydromasażem gorące źródła/ wody termalne
<i>L. pneumophila</i> sg 1, 2, 4, 6,12, <i>L. micdadei</i> , <i>L. bozemanii</i> , <i>L. feeleii</i> i inne	<i>L. pneumophila</i> sg 1, <i>L. micdadei</i> , <i>L. gormanii</i> , <i>L. anisa</i>

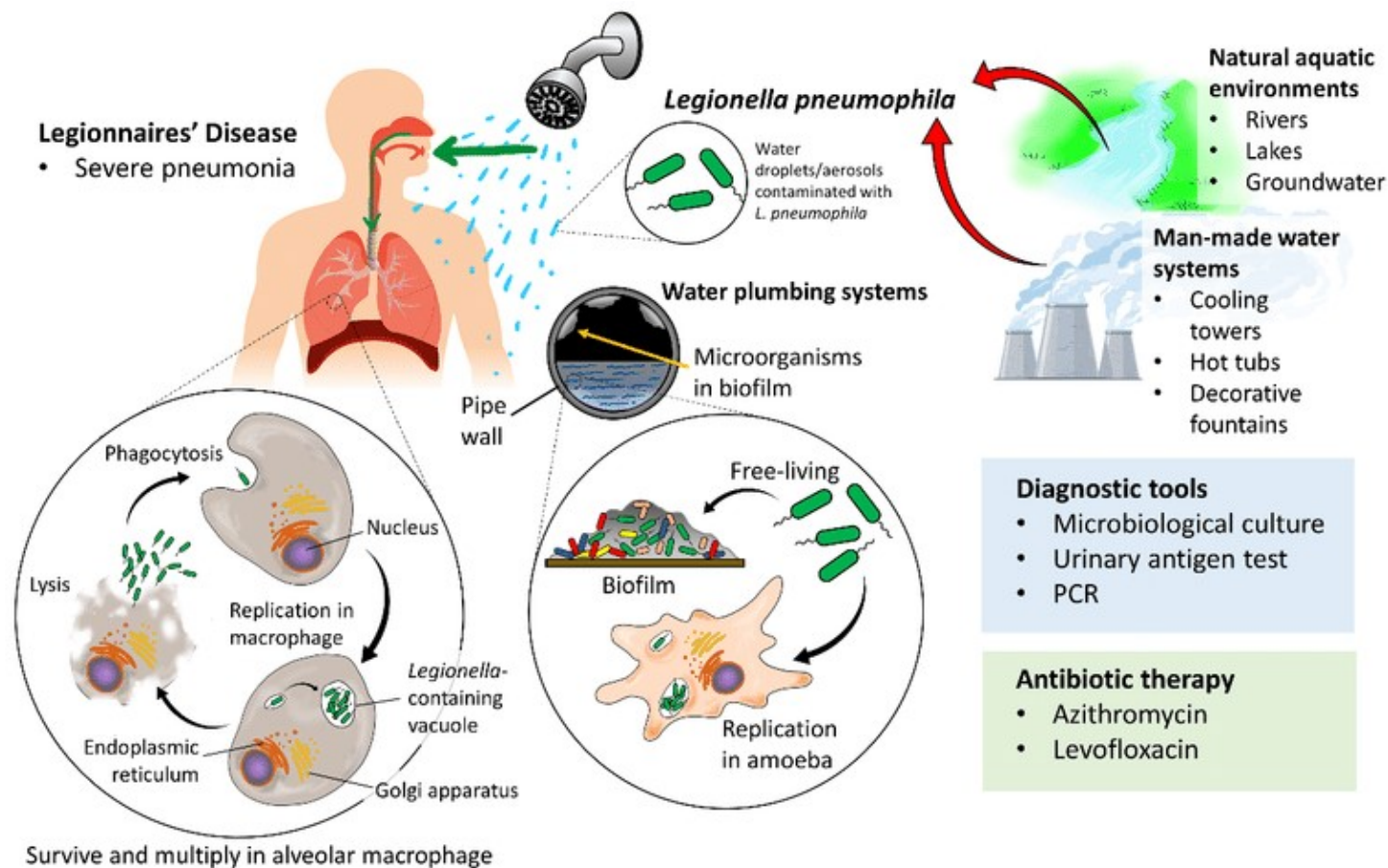
Legionella – źródła i drogi zakażenia

Główne źródła zakażenia: sztuczne rezerwuary wody

Drogi zakażenia: inhalacja, aspiracja

Legionella – źródła i drogi zakażenia

Legioneloza - legionelozowe zapalenie płuc

Legionelozowe zapalenie płuc (choroba legionistów; LD) – postać płucna ciężkie zapalenie płuc

- główny czynnik wywołujący zachorowania *L. pneumophila*
- choroba zakaźna (wywołana przez czynnik zakaźny)
- nie zaraźliwa, nie przenosi się z osoby na osobę *

- okres wylegania 2 do 10 dni (najczęściej 5-6 dni), czasem do 21 dni

- objawy   zapalenie płuc, suchy kaszel, zaburzenia w
- oddychaniu, temperatura ponad 40°C, bóle brzucha,
- wymioty, biegunka, zaburzenia świadomości

- choruje   0,1- 5% narażonej populacji
- 0,4 – 14% osób hospitalizowanych
- śmiertelność   15-20% (w przypadku zakażeń szpitalnych nawet > 40 %)

Legioneloza – Gorączka Pontiac

Gorączka Pontiac – postać poza płucna

- główny czynnik wywołujący zachorowania *L. cinchonae*
- okres wylegania do 5 godzin – 3 dni (najczęściej 24 – 48 godz.)
- objawy grypopodobne: nagły wzrost ciepłoty, ciała, dreszcze, ból głowy, bóle mięśniowe, uczucie zmęczenia
- choruje 95% narażonej populacji

NIE NOTUJE SIĘ ZGONÓW - NASTĘPUJE SAMOISTNE WYLECZENIE

***Legionella* – przenoszenie z człowieka na człowieka**

- Jeden z pierwszych przypadków choroby wystąpił u 48-letniego mężczyzny, palacza – pacjent 1 (2014 r.)
- pracownik utrzymania ruchu w przemysłowym kompleksie wież chłodniczych (Portugalia), zakażenie *Legionella pneumophila* sg 5
- Zamieszkały z matką w Porto (około 300 km od miejsca zatrudnienia)
- symptomy zakażenia zaczęły się 14 października, a 19 października miał poważne objawy oddechowe, w tym intensywny kaszel.
- W ciągu tej nocy jego matka (Pacjent 2) opiekowała się nim do czasu przyjęcia do szpitala (Centro Hospitalar - Porto) około 8 godzin później.
- 27 października pacjentka, która wcześniej była zdrową 74-letnią kobietą, zaczęła zgłaszać gorączkę, kaszel i utratę apetytu. Została przyjęta do tego samego szpitala 3 listopada, z powodu wstrząsu septycznego z powodu zapalenia płuc, a zmarła 1 grudnia

***Legionella* – przenoszenie z człowieka na człowieka**

- Próbkę moczu pobrane od obu pacjentów wykazały pozytywne wyniki w testach na obecność antygenów *Legionella* za pomocą komercyjnego enzymatycznego testu immunologicznego (Binax), a *Legionella* hodowano w hodowli z wydzielin oddechowych.
- Zidentyfikowano grupę serologiczną *L. pneumophila* sg 1,
- Podejrzewamy, że transmisja osobista prawdopodobnie miała miejsce, gdy matka opiekowała się ciężko chorym synem.
- Czynniki, które sugerują przeniesienie z człowieka na osobę, to nasilenie objawów oddechowych u syna (Pacjent 1), bardzo bliski kontakt, który wystąpił w ciągu 8 kolejnych godzin, gdy matka (Pacjent 2) opiekowała się synem, oraz mały obszar niewentylowanego pokoju, w którym to miał miejsce kontakt.
- Ponadto, przebieg wydarzeń był bardzo spójny (tj. Objawy u Pacjenta 2 rozwinęły się 1 tydzień po bliskim kontakcie z Pacjentem 1, co jest zgodne z typowym okresem inkubacji choroby Legionistów - mediana 6 do 7 dni)

Legioneloza – leczenie

Leczenie od 5 do 21 dni skojarzone:

Pąteczki *Legionella* sp. są wrażliwe na działanie m. in.:

- antybiotyków makrolidowych (klarytromycyna, azytromycyna)
- chinolonów (cyprofloksacyna, lewofloksacyna, moksyfloksacyna, gemifloksacyna, trovofloksacyna)
- tetracyklin
- doksycykliny,
- kotrimoksazolu.

Antybiotyki betalaktamowe, aminoglikozydy i inne antybiotyki, które nie penetrują do wnętrza komórki nie wykazują skuteczności klinicznej w leczeniu zakażeń wywołanych przez pąteczki *Legionella*.

Zestaw z wyboru erytromycyna + inny antybiotyk makrolidowy

UWAGA - nieskuteczne antybiotyki z grupy penicylin i cefalosporyn (*Legionella* wytwarzają β -laktamazy)

Grupa ryzyka

- **osoby w wieku > 50 roku życia**, (wg niektórych opracowań > 40 roku życia), w większym stopniu mężczyźni niż kobiety,
- **osoby nadużywające alkohol**
- **osoby palące papierosy**
- **osoby podróżujące**
- osoby długo przebywające w środowisku, w którym obecny jest aerozol wodny (hydroterapia, wanny wirowe, myjnie samochodów, instalacje przemysłowe, instalacje klimatyzacyjne itp.).
- osoby przebywające w budynkach zamieszkania zbiorowego (np. internaty, hotele, motele, pensjonaty, koszary, akademiki, domy opieki itp.)
- **osoby (>25 roku życia) przebywające w szpitalach i innych zakładach opieki** zdrowotnej zamkniętej zwłaszcza: pacjenci w stanie głębokiej immunosupresji, czyli osoby po przeszczepach narządów, leczone z powodu nowotworów złośliwych, leczone systemowo wysokimi dawkami glikokortykosteroidów (także osoby leczone z powodu chorób laryngologicznych, okulistycznych, lub w trakcie leczenia układowych chorób tkanki łącznej reumatoidalnego zapalenie stawów itp.),
- **osoby z przewlekłymi chorobami** dróg oddechowych, chore na cukrzycę, ze schyłkową niewydolnością nerek, poddawani zabiegom chirurgicznym.

Kategorie przypadków legionelozy

Ze względu na umiejscowienie źródła zakażenia wyróżnia się następujące kategorie przypadków zachorowań na legionelozę:

- **CAP** (Community Acquired Pneumonia) – nabyte poza miejscem zamieszkania (z wyłączeniem przypadków zachorowań typu HAP i TAP), rezerwuarem są: obiekty przemysłowe, restauracje, centra rekreacyjno-sportowe, prywatne rezydencje. (Europa 2008-2017 ok . 70%)
- **TAP** (Travel Associated Pneumonia) – nabyte w trakcie podróży; rezerwuarem są: hotele, promy, kempingi, centra handlowe, restauracje, centra rekreacyjno-sportowe itp. (Europa 2008-2017 ok . 20%)
- **HAP** (Hospital/Nosocomial Acquired Pneumonia) – nabyte w czasie pobytu w szpitalu lub sanatorium; rezerwuarem są obiekty służby zdrowia i specjalistyczna aparatura wytwarzająca aerozol wodno-powietrzny (Europa 2008-2017 ok . 10%)

Rejestracja zachorowań wywoływanych przez bakterie z rodzaju *Legionella*

- W Polsce na mocy Ustawy o chorobach zakaźnych i zakażeniach (Dz. U. 2001, Nr 126, poz.1384) od 1 stycznia 2003 roku zachorowania wywoływane przez pałeczki *Legionella* są obowiązkowo zgłaszane.
- W 2008 roku przepis ten został znowelizowany i wydany jako Ustawa o zapobieganiu zwalczaniu zakażeń i chorób zakaźnych u ludzi (Dz. U. 2008, Nr 234, poz.1570, z późn. zm.).
- Załącznik do ustawy z dnia 5 grudnia 2008 r. (poz. 1570) WYKAZ ZAKAŻEŃ I CHOROÓB ZAKAŹNYCH (poz. 28) legioneloza

Analiza zagrożeń i ocena ryzyka (PN EN 15975-2)

Ocena ryzyka

- **Ryzyko** kombinacja prawdopodobieństwa wystąpienia zdarzenia niebezpiecznego i dotkliwości jego następstw w sytuacji pojawienia się zagrożenia dla systemu zaopatrzenia w wodę do spożycia
- **Ocena ryzyka** a ryzyka obejmuje cały proces analizy ryzyka i ewaluacji ryzyka. Proces oceny ryzyka stanowi cenne narzędzie decyzyjne, które pomaga dostawcy wody do spożycia zidentyfikować i określić priorytet każdego udoskonalenia systemu oraz potrzeby modernizacyjne niezbędne do spełnienia zdefiniowanych celów
- **Analiza ryzyka** wymaga systematycznej pracy interdyscyplinarnego zespołu nad listą zidentyfikowanych zagrożeń i powiązanych z nimi zdarzeń niebezpiecznych.
- **Ewaluacja ryzyka** - porównanie różnych rodzajów ryzyka i ustalenie dla nich priorytetów, w zależności od szacowanego wpływu, jaki dany rodzaj ryzyka może wywrzeć na integralność systemu zaopatrzenia w wodę do spożycia, a także podjęcie decyzji odnośnie do zmiany lub przedsięwzięcia dodatkowych środków bezpieczeństwa.

Zagrożenia i zdarzenia niebezpieczne

- **Analiza zagrożeń** - zbieranie i ocena informacji o zagrożeniach związanych z wodą przeznaczoną do spożycia przez ludzi
- **Zagrożenie** - czynnik biologiczny, chemiczny, fizyczny lub radiologiczny w wodzie lub inny aspekt stanu wody, który potencjalnie może mieć szkodliwy wpływ na zdrowie ludzkie ; istotny w oparciu o prawdopodobieństwo wystąpienia i dotkliwość skutków z tym związanych (np. ciężkie choroby, utrata zdrowia, śmierć)
- **Identyfikacja** powinna obejmować wszystkie elementy systemu zaopatrzenia w wodę do spożycia, a także uwzględniać warunki, w którym ten system pracuje.

PN-ISO 31000:2012 Zarządzanie ryzykiem - Zasady i wytyczne

Proces zarządzania ryzykiem- systematyczne stosowanie polityk, procedur, praktyk zarządzania do działań w zakresie komunikacji, konsultacji, ustanowienia kontekstu oraz identyfikowania, analizowania, ewaluacji, postępowania z ryzykiem, monitorowania (2.28) i przeglądu ryzyka (2.1)

Ocena ryzyka (risk assessment) - całościowy proces identyfikacji ryzyka (2.15), analizy ryzyka (2.21) oraz ewaluacji ryzyka (2.24)

Identyfikacja ryzyka-procesy wyszukiwania, rozpoznawania, opisywania ryzyka (2.1)

Uwaga 1- Identyfikacja ryzyka obejmuje rozpoznanie źródła ryzyka (2.16), zdarzeń (2.17) i ich przyczyn i potencjalnych następstw (2.18)

Uwaga 2 – Identyfikacja ryzyka może obejmować dane historyczne, analizy teoretyczne, pozyskane opinie, opinie ekspertów oraz potrzeby interesariuszy (2.13)

Analiza ryzyka- proces dążący do poznania charakteru ryzyka (2.1) oraz określenia poziomu ryzyka (2.23)

Uwaga- Analiza ryzyka stanowi podstawę do ewaluacji ryzyka (2.24) oraz podejmowanie decyzji w zakresie postępowania z ryzykiem (2.25)

Ewaluacja ryzyka (risk evaluation) - proces porównywania wyników analizy ryzyka (2.21) z kryteriami ryzyka(2.22) w celu stwierdzenia czy ryzyko (2.1) i/lub jego wielkość są akceptowalne lub tolerowane.

Zarządzanie ryzykiem WSW

Wewnętrzne systemy wodociągowe

Ocena ryzyka

Legionella – źródło ryzyka, zagrożenia, zdarzenia i warunki niebezpieczne

Legionella - wyniki badań

Legionella - spełnienie kryteriów

Postępowanie z ryzykiem – cel zmniejszenie/
wylimitowanie ryzyka =bezpieczna woda

Ocena ryzyka wewnętrznych systemów wodociągowych

Obiekty priorytetowe: wymagana ocena ryzyka (ogólna analiza potencjalnych ryzyk + monitoring parametrów zał. D, DWD) :

- 1) użytkowane przez przedsiębiorstwa podmiotów wykonujących działalność leczniczą w rodzaju: stacjonarne i całodobowe świadczenia zdrowotne szpitalne, stacjonarne i całodobowe świadczenia zdrowotne inne niż świadczenia szpitalne (świadczenia opiekuńcze, pielęgnacyjne, paliatywne, hospicyjne, świadczenia z zakresu opieki długoterminowej, rehabilitacji leczniczej, leczenia uzależnień, psychiatrycznej opieki zdrowotnej oraz lecznictwa uzdrowiskowego);
- 2) zamieszkania zbiorowego:
  - a) czynne sezonowo lub związane z turystyką, takie jak hotele, motele, pensjonaty, ośrodki turystyczno-wczasowe,
  - b) zakłady karne i areszty śledcze;
- 3) użyteczności publicznej, w których podczas użytkowania wewnętrznych systemów wodociągowych lub związanych z nimi urządzeń wytwarzany jest aerozol wodny.

Obiekty pozostałe : wymagana ocena ryzyka - ogólna analiza potencjalnych ryzyk

Ocena ryzyka wewnętrznych systemów wodociągowych

- Ocena ryzyka musi być przeprowadzona przez kompetentną osobę.
- Osoba oceniająca ryzyko powinna:
  - być niezależna od organizacji świadczących usługi w zakresie uzdatniania/dezynfekcji wody ,
  - posiadać specjalistyczną wiedzę na temat bakterii *Legionella* (*zagrożeń zdrowotnych jakie mogą stwarzać zanieczyszczenia mikrobiologiczne występujące w wodzie*),
  - posiadać specjalistyczną wiedzę na temat procesów uzdatniania i dezynfekcji wody,
  - mieć wiedzę nt. budowy i funkcjonowania systemów wodnych (w tym instalacji wody ciepłej/zimnej), które mają być poddane ocenie,
  - posiadać kompetencje do przeprowadzania wszelkich niezbędnych badań, pomiarów i pobierania próbek,

Ocena ryzyka związanego z występowaniem *Legionella*

1. Charakterystyka wewnętrznego systemu wodociągowego (wody do picia) oraz identyfikacja zagrożeń (warunków niebezpiecznych)

2. Grupa Ryzyka

3. Środki Kontroli(ne)

4. Dokumentowanie

5. Przegląd oceny ryzyka

Ocena ryzyka

AD 1. Czynniki zewnętrzne sprzyjające namnażaniu się *Legionella* w WSW

- **Budowa:** wahania i zmiany ciśnienia wody mogą być przyczyną odrywania się biofilmu i uwalniania *Legionella* do wody doprowadzanej do budynku.
- **Awarie, sytuacje kryzysowe, remonty = przerwy w dostawach wody:** zmiany ciśnienia wody mogą powodować odrywanie się biofilmu i uwalnianie *Legionella* do wody, jednocześnie inne zanieczyszczenia przedostające się do wody (osady, mogą być wprowadzane do wody mogą wiązać środek dezynfekujący obniżając jego skuteczne stężenie.
- **Zmiany jakości wody dostarczanej z sieci dystrybucyjnej :** powodujące zwiększanie ilości osadów, niższe stężenie środków dezynfekujących, zwiększenie mętności, zmiany pH, zmiany w rodzaju środka dezynfekującego.

Ocena ryzyka

AD 1. Czynniki wewnętrzne sprzyjające namnażaniu się *Legionella* w WSW

- **Materiały konstrukcyjne**, które przyczyniają się do rozwoju drobnoustrojów i tworzenia biofilmu, (m. innymi w przewodach natryskowych i w pierścieniach O-ring)
- **Biofilm**: jego struktura chroni *Legionella* przed wysoką temperaturą i środkiem dezynfekującym; zapewnia substancje pokarmowe
- **Kamień i osady**: wiążą środek dezynfekujący, stanowią środowisko sprzyjające namnażaniu *Legionella* i innych bakteriom
- **Temperatura wody**: nieodpowiednia temperatura wody ciepłej i zimnej , jej wahania
- **Ciśnienie wody**: jego zmiany mogą powodować uwalnianie się biofilmu i kolonizację całego WSW
- **pH**: środki dezynfekujące są najskuteczniejsze w wąskim zakresie (około 6,5 do 8,5), wiele czynników może spowodować, że temperatura ciepłej wody spadnie do zakresu, w którym może *Legionella* rosnać, w tym niskie ustawienia na podgrzewaczach wody, utrata ciepła w miarę przemieszczania się wody przez długie rury ze źródła ciepła, mieszanie zimnej i ciepłej wody w WSW, przenoszenie ciepła (gdy rury zimnej i ciepłej wody są zbyt blisko siebie) lub straty ciepła spowodowane stagnacją wody. W gorącym pogodą, zimna woda w rurach może nagrzewać się do tego zakresu.

Ocena ryzyka

AD 1. Czynniki wewnętrzne sprzyjające namnażaniu się *Legionella* w WSW

- **Nieodpowiedni środek dezynfekujący:** nie skuteczny wobec *Legionella*. Nawet jeśli woda doprowadzana do budynku jest odpowiedniej jakości, może zawierać bakterie *Legionella*. W niektórych budynkach, procesy takie jak ogrzewanie, przechowywanie i filtrowanie mogą pogorszyć jakość wody. Procesy te wpływają na zmniejszenie stężenia dezynfektanta z którym dostała się woda, dzięki czemu kilka *Legionella* może weszły, by urosnąć do dużej liczby, jeśli nie są kontrolowane.
- **Stagnacja wody (martwe strefy, małe natężenie przepływu):** pobudza wzrost biofilmu oraz obniża temperaturę wody i stężenie środka dezynfekującego. Typowe problemy, które przyczyniają się do stagnacji wody, obejmują renowacje, które prowadzą do „martwych odcinków ” oraz zmniejszone obłożenie budynków, które może wystąpić na przykład w hotelach/ośrodkach wypoczynkowych poza sezonem. Zastój może również wystąpić, gdy urządzenia nie są używane, tak jak np. prysznic w szpitalach na oddziałach z pacjentami, którzy mają trudności z samodzielnym korzystaniem z sanitariatów.
- **Tworzenie aerozolu wodnego**

Ocena ryzyka

AD 2. Grupa Ryzyka

Budynki zamieszkania zbiorowego
(hotele, motele)

- osoby w wieku > 50 roku życia,
- osoby podróżujące,
- osoby nadużywające alkohol
- osoby palące papierosy
- osoby długo przebywające w środowisku, w którym obecny jest aerozol wodny (np. instalacje klimatyzacyjne, prysznice, wanny perełkowe itp.).

Budynki użyteczności publicznej takie jak obiekty podmiotów wykonujących działalność leczniczą

- osoby w wieku > 50 roku życia,
- osoby nadużywające alkohol
- osoby palące papierosy
- osoby długo przebywające w środowisku, w którym obecny jest aerozol wodny (hydroterapia)
- osoby (>25 roku życia) pacjenci po przeszczepach narządów, leczone z powodu nowotworów złośliwych,
- osoby z przewlekłymi chorobami dróg oddechowych, chore na cukrzycę, poddawane zabiegom chirurgicznym.

Ocena ryzyka

AD 3. Środki kontroli(ne)

Środki kontroli to działania lub procesy w ramach systemu zaopatrzenia w wodę do picia, wykorzystywane do eliminowania lub znaczącego ograniczania wystąpienia zagrożeń bezpieczeństwa wody.

Środki te są stosowane łącznie, w celu zagwarantowania, że woda do picia będzie stale spełniać cele oparte o kryteria zdrowotne.

Środki kontroli minimalizujące prawdopodobieństwo przeżycia i namnażania się Legionella w instalacjach wodnych.

Ocena ryzyka

AD 3. Środki kontroli(ne)

Kolejnym krokiem w ocenie ryzyka jest ocena, czy zagrożenie namnażania się *Legionella* jest odpowiednio kontrolowane/nadzorowane. Skuteczny kontrola/nadzór wymaga uwzględnienia wielu działań.

Systemy wodociągowe powinny być oceniane indywidualnie, ze szczególnym uwzględnieniem miejsc systemowych i urządzeń, które mogą wytwarzać aerozol wodny.

Niezbędne środki kontroli(ne) to:

- **temperatura wody** - w instalacjach wody zimnej < 25 °C (i jeśli to możliwe < 20 °C), w instalacjach wody ciepłej > 55 °C (nawet w małych obszarach systemu). W przypadku obiegu ciepłej wody oznacza to, że temperatura wody opuszczającej podgrzewacz powinna wynosić co najmniej 60 °C,
- w przypadku instalacji wody ciepłej bez cyrkulacji, przewody łączące podgrzewacz z kranem powinny być możliwie jak najkrótsze,
- **przepływ wody** - projektowanie i eksploatacja sieci dystrybucyjnych i systemów hydraulicznych, tak by ograniczać stagnację, w tym usuwanie martwych stref.

AD 3. Środki kontroli(ne)

- **środki dezynfekcyjne**, które są bardziej skuteczne w zwalczaniu bakterii *Legionella* w biofilmie;
- **materiały konstrukcyjne** - stosowanie do systemów wodociągowych materiałów, które nie sprzyjają wzrostowi drobnoustrojów (tworzeniu się obrostów/biofilmu);
- odpowiednie **procesy uzdatniania** w tym usunięcie składników odżywczych, tak aby uzyskać tzw. biostabilną wodę (w przypadku wód ujmowanych o wysokiej zawartości naturalnej materii organicznej). Woda stabilna biologicznie pozbawiona jest mikroorganizmów oraz ich form przetrwalnikowych (lub zawiera ich niewielką liczbę), a jej skład chemiczny ogranicza ich rozwój. Materia organiczna to jeden z głównych czynników warunkujących biostabilność wody.
- regularne **czyszczenie i dezynfekcja** - zmniejszenie obecności biofilmu (i ameb) poprzez usuwanie substancji odżywczych.

Ocena ryzyka, kontrola i monitorowanie

(Rekomendacje WHO 2017)

Środki kontroli(ne) i monitoring *Legionella* powinny przede wszystkim skupiać się na:

- wewnętrznych systemach wodociągowych wody ciepłej w budynkach użyteczności publicznej (np. szpitale, zakłady opieki, domy seniora itp.), w których przebywają osoby z grupy ryzyka (populacje podatne na zakażenia) oraz
- systemach wodociągowych, których częścią są prysznice lub inne urządzenia, wytwarzające aerozole z zastrzeżeniem, że instalacje wody zimnej powinny działać w temperaturze niższej niż 20-25 °C - jeżeli nie jest to możliwe (np. w ciepłym klimacie), zaleca się włączenie ich do ocen ryzyka.

4. Dokumentowanie

- Przegląd dokumentacji
- Raport oceny ryzyka
- Wnioski zalecenia

Ocena ryzyka

5. Przegląd oceny ryzyka

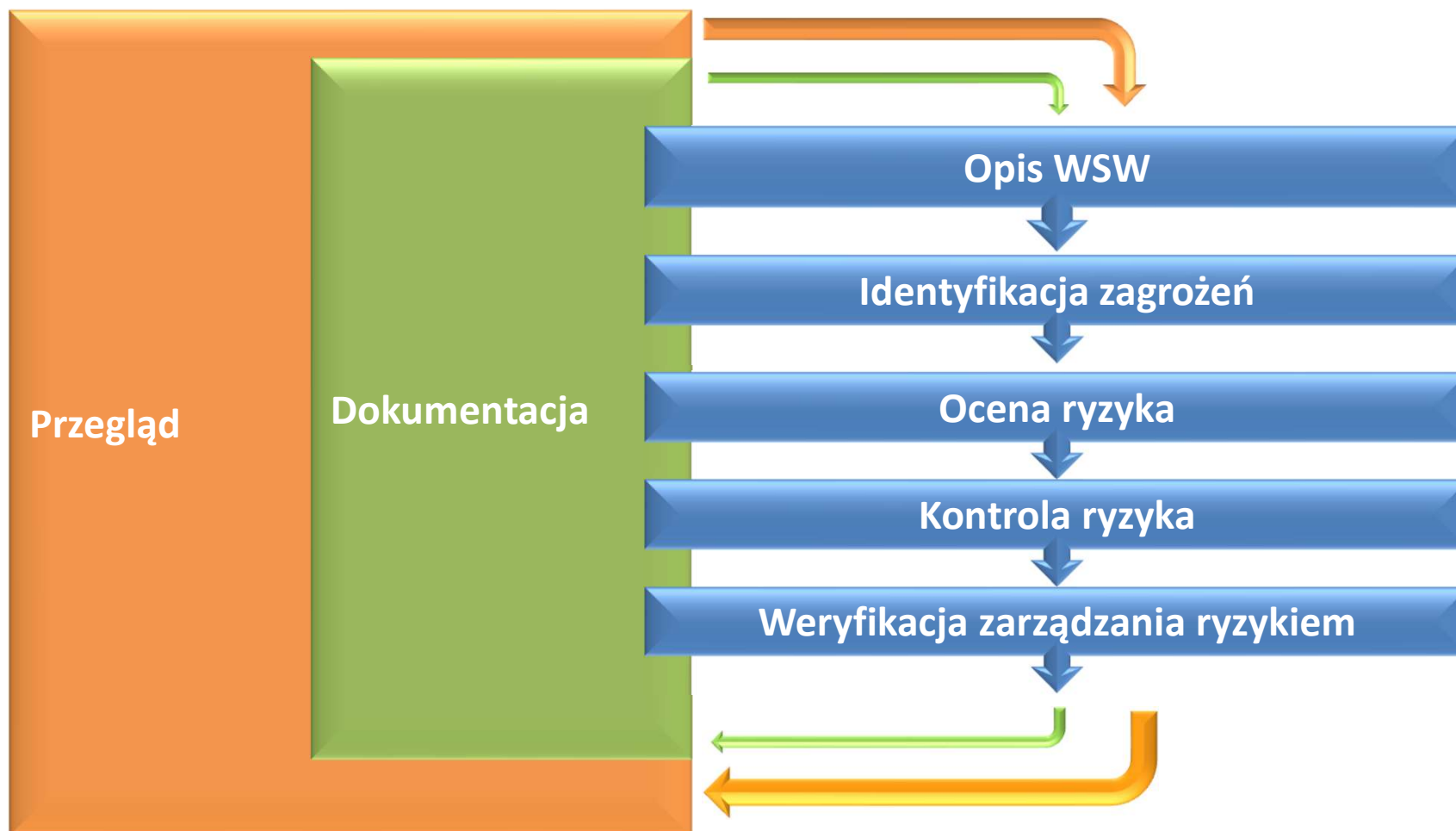
- Jeżeli z oceny ryzyka wynika, że nie istnieje żadne racjonalnie przewidywalne ryzyko lub że ryzyko jest nieznaczne i jest odpowiednio zarządzane w celu zachowania zgodności z prawem, ocena jest zakończona.
- Na tym etapie mogą nie być wymagane żadne dalsze działania, istniejące kontrole muszą zostać utrzymane.
- **Ocena ryzyka jest procesem ciągłym.** Ocena powinna być poddawana regularnym przeglądom, a w szczególności, gdy istnieje powód do podejrzeń, że nie jest już aktualne.

1. Zespół zarządzania WSW/ Zespół WSW w obiektach priorytetowych
2. Opis wewnętrznych systemów wodociągowych – diagram, symbole
3. Punkty kontrolne – identyfikacja miejsc gdzie może namnażać się *Legionella* i powstają aerozole wodne
4. Środki kontrolne – określenie gdzie i jakie powinny być zastosowane środki kontrolne i jak je monitorować
5. Wdrożenie – określenie działań korygujących w przypadku przekroczenia wyznaczonych poziomów granicznych
6. Walidacja i weryfikacja programu – potwierdzenie, że zagrożenie jest pod kontrolą (program kontroluje zagrożenie) , weryfikacja – potwierdzenie, że program został wdrożony zgodnie z opisem i jest skuteczny
7. Dokumentowanie i komunikowanie wszystkich działań.

Program Zarządzania WSW (WHO 2011)

- Ze względu na częstość występowania szczepów *Legionella*, należy mieć na uwadze ich potencjalne przedostanie się do wody do picia. Dlatego należy **wdrożyć środki kontroli minimalizujące prawdopodobieństwo ich przeżycia i namnażania w instalacjach wodnych.**
- Strategie dezynfekcji opracowane w celu minimalizacji powstawania biofilmu i utrzymywanie właściwej temperatury wody.
- Istotnym elementem strategii kontroli jest sprawdzanie temperatury wody.
- W instalacjach ciepłej wody, temperatura wody opuszczającej podgrzewacz powinna przekraczać 60°C, natomiast w całej instalacji należy utrzymywać temperaturę wody powyżej 50°C.
- Należy zwrócić szczególną uwagę na właściwy przebieg dezynfekcji wody i opracować strategię ograniczającą powstawanie biofilmu. Gromadzenie się osadów, kamienia, rdzy, glonów i mułu w instalacjach wodociągowych oraz stagnacja wody sprzyjają namnażaniu *Legionella* sp. W czystych i drożnych instalacjach wodociągowych zachodzi mniejsze prawdopodobieństwo ich nadmiernego namnażania.
- Należy również dołożyć starań, aby materiały instalacyjne przeznaczone do kontaktu z wodą nie sprzyjały namnażaniu drobnoustrojów i powstawaniu biofilmu.
- Dla dużych budynków należy opracować specyficzne plany bezpieczeństwa wody uwzględniające środki kontroli hamujące namnażanie się *Legionella* sp..

Program Zarządzania WSW

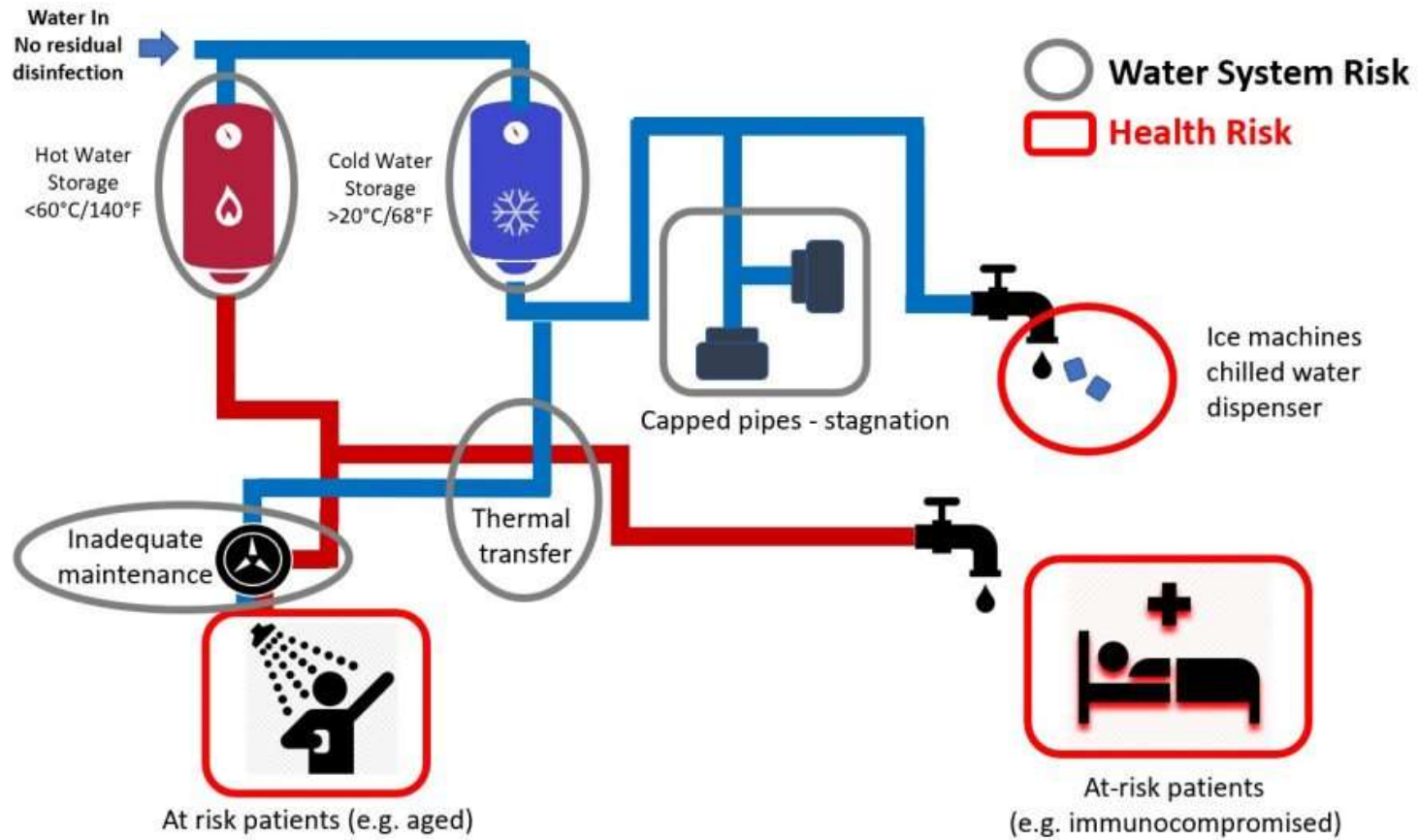

Wybór punktów pobrania próbek wody do badania w kierunku *Legionella*

Wstępny audit:

- ocena rodzaju i wielkości sieci/instalacji – schemat wewnętrznego systemu wodociągowego,
- ocena warunków fizyko-chemicznych wpływających na namnażanie się pałeczek *Legionella* (m.in.: temperatura, stosowane środki dezynfekcyjne, obecność ślepych/martwych odcinków, osady, biofilm) ,
- wyznaczenie punktów pobrania próbek,
- określenie liczby próbek.

<http://www.stregatechnologies.com/applications/legionella-control>

Wybór punktów pobrania próbek wody do badania w kierunku *Legionella*

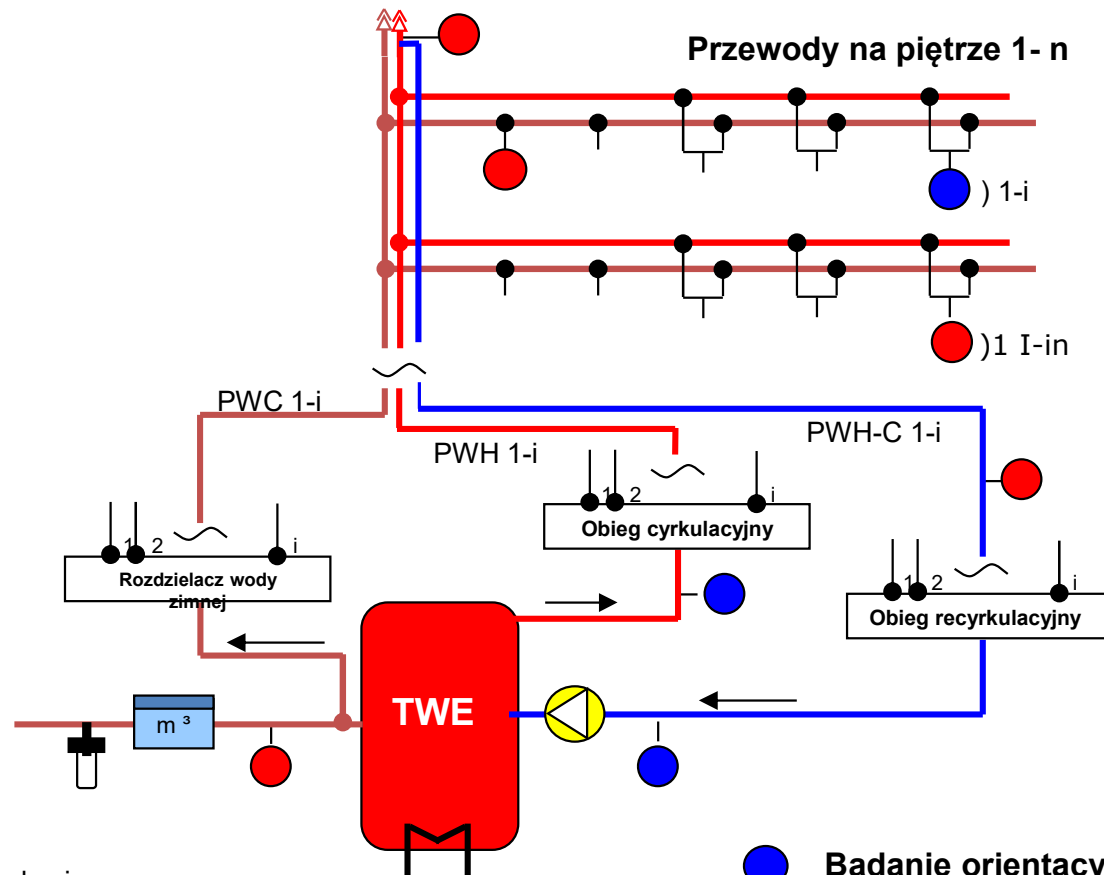
Punkty pobrania próbek wody uwzględniają miejsca/ obszary, w których:

- można spodziewać się największej liczby bakterii *Legionella* (niezależnie od celu pobrania tj. kontrola rutynowa/ dochodzenie epidemiologiczne),
- wytwarzany jest aerozol wodny,
- temperatura wody nie spełnia założonych wymagań tzn.:
  - najcieplejsze punkty z systemu wody zimnej lub
  - najchłodniejszy punkt z systemu wody ciepłej
  - punkty gdzie istnieje największe ryzyko namnażania się i przeżywania bakterii *Legionella*.

Wybór punktów pobrania próbek wody do badania w kierunku *Legionella*

- pomiar temperatury służy nie tylko w celu oceny ryzyka ale również **w celu odpowiedniej selekcji punktów pobrania** np.: w różnych warunkach część instalacji wody ciepłej może być chłodniejsza niż pozostała część systemu i tam mogą występować warunki bardziej sprzyjające bakteriom z rodzaju *Legionella*,
- po odkręceniu kurka woda ciepła powinna osiągać temperaturę, co najmniej 50°C w ciągu 1 minuty, a temperatura wody zimnej w ciągu 2 minut nie powinna być wyższa niż 20°C,
- termometr najlepiej elektroniczny,
- pomiar bezpośrednio w strumieniu (lub w pojemniku 50-250 ml),
- **W przypadku baterii termostatycznych temperatura jest szacowana.**

Punkty pobierania próbek w badaniach w kierunku *Legionella* wg DVGW W 551:2004

Na podstawie wykładu W. Hentschel, Pobieranie próbek wody do spożycia
 w budynkach Warszawa Lipiec 2009

PWC 1-i: woda zimna
 PWH 1-i: woda z podgrzewacza (cyrkulacyjna)
 PWH-C 1-i: woda recyrkulacyjna (gorąca)

Badanie orientacyjne
Dodatkowe miejsca poboru próbek przy dokładniejszym badaniu

Punkty pobierania próbek wody ciepłej wg Rozporządzenie Ministra Zdrowia z dn.7.12.2017

5. Miejsca pobierania do badania próbek ciepłej wody pozwalające na ocenę wewnętrznej instalacji wodociągowej, poza siecią wodociągową, w celu wykrywania bakterii *Legionella* sp., w budynku użyteczności publicznej oraz budynku zamieszkania zbiorowego – są zlokalizowane w:
- 1) wypływie ze zbiornika ciepłej wody lub najbliższym punkcie czerpalnym;
  - 2) punkcie czerpalnym najdalej położonym od zbiornika ciepłej wody;
  - 3) miejscu powrotu wody do podgrzewacza;
  - 4) wybranych punktach pośrednich, których liczba zależy od wielkości systemu.

Reżim temperaturowy – kontrola temperatury

- utrzymywanie odpowiedniej temperatury wody zimnej i ciepłej,
- **utrzymaniu temperatury wody ciepłej** w podgrzewaczu na poziomie wyższym niż 60°C, a w punktach czerpalnych, powinna ona wynosić co najmniej 50°C (rekomendowane 55°C). Temperatura wody ciepłej cyrkulacyjnej powinna wynosić co najmniej 50°C. Z kolei w przypadku wody zimnej, jej temperatura w warunkach dystrybucji i magazynowania powinna być niższa niż 20°C ,
- w prawidłowo funkcjonującej wewnętrznej instalacji wodociągowej i przy zachowanym reżimie temperaturowym, po odkręceniu kurka woda ciepła powinna osiągać temperaturę, co najmniej 50°C w ciągu 1 minuty, a temperatura wody zimnej w ciągu 2 minut nie powinna być wyższa niż 20°C,
- w przypadku wody ciepłej, różnica między najwyższą i najniższą temperaturą odnotowaną w punkcie poboru wody w czasie 1 minuty nie powinna być większa niż 10°C.

Reżim temperaturowy – kontrola temperatury

(Rekomendacje WHO 2017)

Parametr	Rola w podejściu opartym na ryzyku	Priorytet dla włączenia	Wymagane monitorowanie	Wartość i częstotliwość	Miejsce monitoringu	Uwagi
Temperatura	Potwierdzenie skutecznego działania środków kontroli zapobiegających rozprzestrzenianiu się <i>Legionella</i>	wysoki	tak	Woda w miejscu użycia (ciepła woda z kranu, głowica prysznicowa): > 55°C ¹⁾	Ciepła woda użytkowa	Nowy parametr Wartość parametru ma być bodźcem do inicjacji działań naprawczych, zapobiegających rozprzestrzenianiu się <i>Legionella</i> i (ponownemu) badaniu systemu.
				<25°C	Woda zimna	

¹⁾ Zaleca się włączenie systemu reagowania opartego na ryzyku (opartego na przepisie W 551 Niemieckiego Stowarzyszenia Technicznego i Naukowego ds. Gazu i Wody (DVGW)), powiązanego z weryfikacją *Legionella* w załączniku I do dyrektywy.

Reżim przepływu (płukania) – kontrola przepływu wody

- Ze względu na ryzyko występowania i namnażania się bakterii *Legionella* kontrola wewnętrznych instalacji wodociągowych powinna obejmować dwa (współpracujące ze sobą) obszary:
  - Instalację centralną - urządzenia do podgrzewania wody i instalacje rozprowadzające wodę (piony, przewody rozdzielcze)
  - Instalację peryferyjną - punkty czerpalne (prysznic / krany), ślepe odcinki instalacji etc.
- nieużytkowane punkty czerpalne (krany/ prysznic) oraz ślepe odcinki instalacji w miarę możliwości powinny być odłączane od instalacji wodociągowej i usuwane. W przypadku punktów czerpalnych i fragmentów instalacji, z których korzysta się rzadko lub przez krótki okres, powinny być one regularnie płukane. Zazwyczaj zaleca się płukanie z częstotliwością od 1 do 2 razy w tygodniu.

Reżim przepływu (płukania) – kontrola przepływu wody

- **mała prędkość przepływu i długie okresy bezruchu (stagnacji)** wody w instalacji mogą skutkować miejscowym nagromadzeniem się dużej ilości substancji odżywczych co sprzyja namnażaniu się tych bakterii i rozwojowi biofilmu,
- **biofilm** - jedna z przyczyn wtórnego zanieczyszczenia wody, zwiększone zapotrzebowanie na środki dezynfekcyjne, intensyfikuje niszczenie materiałów instalacyjnych oraz stwarza problemy w eksploatacji sieci wodociągowej, bakterie związane z biofilmem wykazują większą oporność na działanie chemicznych środków dezynfekcyjnych niż te, które występują w strumieniu przepływającej wody,
- **pogorszenie jakości wody zazwyczaj jest tym większe im wyższa jest temperatura i dłuższy czas trwania bezruchu wody.** Przy czym stopień pogorszenia jakości zależy również od materiałów, z których wykonana jest instalacja oraz jej stanu technicznego, składu wody dostarczanej z sieci wodociągowej.

Monitoring potwierdzający

(Rekomendacje WHO 2017)

Monitoring potwierdzający (weryfikujący)

- weryfikacja, czy wybrany zestaw środków kontrolnych jest skuteczny i zapobiega zagrożeniu namnażania się bakterii *Legionella*
- włączenie *Legionella* do dyrektywy jako parametru i ustanowienie odpowiedniego wymagania jego monitorowania.

Monitoring operacyjny

(Rekomendacje WHO 2017)

Monitoring operacyjny

- Monitoring operacyjny - prowadzenie planowanych obserwacji lub pomiarów w celu oceny, czy środki kontroli(ne) działają prawidłowo
- Środki kontroli(ne) - związane z konstrukcją systemu, monitoring operacyjny odbywa się poprzez inspekcję lokalną, sprawdzenie czy systemy są wykonane z odpowiednich materiałów i zaprojektowane, tak by ograniczać stagnację.
- Środki kontroli(ne) - bardziej podatne na zmiany muszą być regularnie monitorowane (najlepiej w sposób ciągły) w celu ustalenia, czy działają one prawidłowo.

Monitoring potwierdzający (Rekomendacje WHO 2017)

- Monitoring potwierdzający (weryfikujący) ma być wskaźnikiem namnażania się *Legionella* i niewłaściwego zarządzania systemem wodociągowym
- Wartość parametryczna nie jest określona jako cel zdrowotny, ale jako "wartość ostrzegawcza" inicjująca działanie naprawcze i (ponowne) badanie systemu.
- Podejście oparte na ryzyku, w kontekście podejmowanych działań naprawczych, przekroczenie „wartości ostrzegawczych”, można powiązać z poziomem zanieczyszczenia
- Zalecane jest włączenie systemu reagowania opartego na ryzyku powiązanego z weryfikacją *Legionella* w załączniku I do dyrektywy (opartego na przepisie W 551 Niemieckiego Stowarzyszenia Technicznego i Naukowego ds. Gazu i Wody (DVGW)),

Monitoring operacyjny

(Rekomendacje WHO 2017)

Monitoring operacyjny

- temperatura wody w instalacjach wody do picia w budynkach, w punkcie użytkowania ciepłej wody ($> 55^{\circ}\text{C}$) - kluczowy parametr monitoringu operacyjnego (zalecany do uwzględnienia w dyrektywie),
- temperatura wody w instalacjach wody do picia w budynkach, obejmująca punkty w systemie wody zimnej ($> 25^{\circ}\text{C}$),
- sugerowane wartości minimalne mają być sygnałem do przeprowadzenia działań korygujących, aby zapobiec namnażaniu się *Legionella*,
- inne opcje monitoringu operacyjnego, obejmują:
  - ✓ temperaturę wody ciepłej wody opuszczającej podgrzewacz i powracającą do podgrzewacza;
  - ✓ pozostałości środka dezynfekującego (po zastosowaniu);
  - ✓ jakość wody pitnej zasilającej system domowy w budynku, np. zmętnienie (gdy stosowana jest dezynfekcja) i zawartość składników odżywczych.

Wybór punktów do pobrania próbek wody do badań

- Wszystkie systemy wykorzystujące wodę powinny być opisane ze wskazaniem na źródło i jakość wody. Systemy te powinny poddawane przeglądowi i ocenie w celu ustalenia, w których z nich temperaturach wody może sprzyjać namnażaniu się bakterii *Legionella*.
- Ponadto obszary, w których można się spodziewać największego wzrostu bakterii *Legionella*, powinny być poddane przeglądowi, podobnie jak miejsca, gdzie z potencjalnie skażonej woda może powstawać aerozol lub tam, gdzie aerozole mogą być uwalniane do środowiska.
- Wskazane jest prześledzenie drogi przepływu wody przez system od jej wejścia do punktu, w którym jest użytkowana.

Wybór punktów do pobrania próbek wody do badań

Powinny być dostępne odpowiednie schematy/ opisy instalacji wodnych.

Na schemacie powinny być wskazane lokalizacje punktów poboru np.:

- woda wchodząca, niezależnie od tego, czy są to źródła sieciowe, czy prywatne,
- zbiorniki, zasobniki, filtry, pompy zbiorników wyrównawczych i sitka,
- zmiękczenie wody, urządzenia do przechowywania lub uzdatniania wody,
- podgrzewacze wody,
- rodzaj materiałów i wyposażenia (krany, prysznice, zawory, termostatyczne zawory mieszające, zawory ciśnieniowe itd.), obecność metali, tworzyw sztucznych, spoin itp .,
- inne urządzenia wodne, które mogą stanowić potencjalne ryzyko (baseny, nawilżane witryny, maszyny, fontanny, itp .),
- urządzenia, które są rzadko używane, ale mogą stanowić ryzyko wtedy, gdy system podlega konserwacji lub naprawie,
- obecność martwych odcinków lub ślepych końców.

Wybór punktów do pobrania próbek wody do badań

- W przypadku wody dostarczanej do obiektu jest prawie niemożliwe, aby zapobiec przedostawaniu się bakterii z rodzaju *Legionella* do wody w danym systemie.
- Bakterie mogą być obecne w niewielkiej liczbie w wodzie zasilającej, nawet jeśli woda ma jakość wody do picia z sieci dystrybucyjnej.
- Bakterie *Legionella* mogą również uzyskać dostęp do wody przez odkryte zbiorniki, a także skojarzenie z cząstkami stałymi wchodzącymi do układu, na przykład podczas napraw.

Czas pobierania gdy jest spodziewana największa liczba bakterii i ryzyko jest największe:

- temperatura sprzyja namnażaniu,
- najniższe stężenie środka dezynfekcyjnego,
- przed wcześniejszym użyciem kurka czerpalnego.

W przypadku epidemii może być niemożliwe, niewykonalne lub odpowiednie pobranie próbek w tych warunkach. W takich sytuacjach należy zwrócić uwagę na wszelkie istotne czynniki, które mogą mieć wpływ na pobraną próbkę. Te czynniki obejmują datę i godzinę ostatniego użycia lub dodania biocydu do systemu.

Dochodzenie epidemiologiczne - pobieranie próbek wody do badania w kierunku *Legionella*

Punkty systemowe

- doprowadzana woda zimna oraz zbiorniki /zasobniki na wodę,
- woda ciepła pozostająca w podgrzewaczu lub woda w zasobniku CWU,

PKT.SYST.:

- zmiękczacze wody, jeśli jest zainstalowany,
- punkt wypływu gorącej wody z podgrzewacza (cyrkulacyjna) na obiekt,
- woda powracająca do podgrzewacza (recyrkulacyjna),
- punkt doprowadzenia zimnej wody do podgrzewacza,
- zasobniki ciepłej wody / zbiorniki buforowe jeżeli są zainstalowane.

Dochodzenie epidemiologiczne - pobieranie próbek wody do badania w kierunku *Legionella*

Punkty podstawowe

- punkt położony najbliżej wejścia gorącej wody do obiektu,
- punkty położone najdalej w systemie wody ciepłej i zimnej,
- punkty w pokojach hotelowych, w których zostali zakwaterowani goście którzy zachorowali na legionelozę,
- punkty krytyczne w ośrodkach wypoczynkowych/na basenach/spa.

Dochodzenie epidemiologiczne - pobieranie próbek wody do badania w kierunku *Legionella*

Punkty oparte na ocenie ryzyka

- punkty w pokojach hotelowych na różnych poziomach (piętrach) reprezentujące różne pętle systemów dystrybucyjnych,
- punkty wybierane w oparciu o monitoring temperatury np.: najcieplejsze punkty położone na instalacji wody zimnej lub punkty najchłodniejsze położone na instalacji wody ciepłej,
- punkty gdzie obserwowana jest stagnacja – np.: pokoje rzadko używane lub pokoje na zamkniętych piętrach.

Dochodzenie epidemiologiczne - pobieranie próbek wody do badania w kierunku *Legionella*

Punkty podstawowe i oparte na ocenie ryzyka

Instalacje wody ciepłej

- Próbka bezpośrednia (pre-flush) – odkręcić kran w celu zminimalizowania powstawania aerozolu, próbkę wody pobiera się do odpowiednio przygotowanego pojemnika niezwłocznie po odkręceniu kurka (np.: próbka reprezentatywna w przypadku oceny stanu armatury i/lub instalacji najbardziej reprezentatywna w przypadku oceny zagrożenia dla użytkownika),
- Punktu wcześniej nie dezynfekujemy,
- Po 60 sekundach spuszczenia wody zmierzyć temperaturę.

Dochodzenie epidemiologiczne - pobieranie próbek wody do badania w kierunku *Legionella*

Punkty podstawowe i oparte na ocenie ryzyka

Instalacje wody ciepłej

- Próbka (post-flush) - próbkę wody pobiera się po odpowiednim przygotowaniu kurka (np.: próbka reprezentatywna w celu aby ustalić, czy doprowadzana woda zimna lub woda ciepła z systemu cyrkulacji wody została skolonizowana).
- Odkręcić kurek i zmierzyć temperaturę wody w strumieniu w czasie jak temperatura osiągnie stabilizację (zanotować czas i temperaturę). Kontynuować spuszczenie wody przez co najmniej minutę i zanotować temperaturę po 1 minucie.
- Zakręcić kurek, punkt dezynfekować (czas kontaktu 1min.), odkręcić kurek – przepłukać. Pobrać próbkę wody

Instalacje wody zimnej

- Próbki pre-flush i post-flush.
- Próbki z obszarów najwyższego ryzyka np.: z punktów gdzie temperatura wody przekracza 25°C, z mało lub nieużywanych kranów. W przypadku gdy temperatura wody wynosi $\leq 20^{\circ}\text{C}$ liczbę pobieranych próbek można zmniejszyć.

Ocena zanieczyszczenia systemu wodnego bakteriami z rodzaju *Legionella* na podstawie wyników badań mikrobiologicznych w zależności od sposobu pobrania próbek wody

	Próbki pobrane przed spuszczeniem wody z punktu czerpalnego, w których wykryto obecność <i>Legionella</i> sp. [jtk/l]	Próbki pobrane po spuszczeniu wody z punktu czerpalnego, w których wykryto obecność <i>Legionella</i> sp. [jtk/l]	Interpretacja wyniku wskazującego na obecność <i>Legionella</i> w punkcie pobrania próbki wody*
Zanieczyszczenie systemowe	Poziom zanieczyszczenia bakteriami <i>Legionella</i> (jtk / l) jest zbliżony do poziomu odnotowywanego w próbkach pobieranych po spuszczeniu wody	Poziom zanieczyszczenia bakteriami <i>Legionella</i> (jtk / l) zazwyczaj jest zbliżony do poziomu odnotowywanego w próbkach pobieranych przed spuszczeniem wody	Odsetek punktów pozytywnych (<i>Legionella</i> wykrywana) może być wysoki, ale zależy to od lokalnych warunków w systemie wodnym i innych czynników np.: przestrzegania reżimu temperaturowego,
Zanieczyszczenie punktowe	Poziom zanieczyszczenia bakteriami <i>Legionella</i> (jtk / l) zwykle wyższy niż w próbkach pobranych po spuszczeniu wody	Poziom zanieczyszczenia bakteriami <i>Legionella</i> (jtk / l) zwykle niższy lub brak wykrywania obecności bakterii niż w próbkach pobranych przed spuszczeniem wody	Wyniki badań mogą wskazywać na występowanie zarówno punktów czerpalnych <i>Legionella</i> pozytywnych lub negatywnych, ale zależy to od lokalnych warunków w systemie wodnym i innych czynników, np.: przestrzegania reżimu temperaturowego, płukania systemu, martwych odcinków instalacji itd.

Podstawowe pojęcia

- **aerozol** - zawieszone w powietrzu cząsteczki stałe, płynne (krople), lub jedno i drugie mające niewielką prędkość opadania, średnica poniżej 5µm, mogą zawierać bakterie *Legionella* które wraz z aerozolem przedostają się na drodze inhalacji do płuc
- **sztuczne systemy wodne**- dowolny zbudowany system wodny, który nie występuje naturalnie np.: system wody ciepłej
- **biofilm** - błona biologiczna, złożona wielokomórkowa złożona struktura powstająca na powierzchniach stykających się z wodą, składa się m.in. z bakterii i innych organizmów otoczonych warstwą substancji organicznych i nieorganicznych, produkowanych przez te mikroorganizmy. Zwarta struktura biofilmu jest bardzo trudna do usunięcia, dlatego też mycie i dezynfekcja są ważnymi czynnikami mającymi na celu zapobieganie tworzeniu się biofilmu jak i jego usuwaniu. W systemach dystrybucji wody pałeczki *Legionella* wchodzi w skład biofilmu powstającego na wewnętrznych powierzchniach rur i elementów urządzeń kontaktujących się z wodą, a ich namnażaniu sprzyja korozja oraz obecność : osadów, innych bakterii i pierwotniaków. Najintensywniejszy wzrost liczby pałeczek *Legionella* w biofilmie jest obserwowany w instalacjach zasilanych wodą o temperaturze 37-40°C. Zależnie od rodzaju materiału z jakiego wykonana jest instalacja, pałeczki *Legionella* mogą stanowić od 1% do 35% ogólnej liczby izolowanych z biofilmu bakterii

Podstawowe pojęcia

- **ślepy/ martwy koniec (blind end/dead end)** odcinek przewodu (rury) zamkniętego na jednym końcu, przez który nie może przepłynąć woda
- **martwy odcinek (dead leg)** – odcinek przewodu (rury) do armatury, przez który woda przepływa tylko w trakcie użytkowania armatury
- **kontrolne punkty pobrania (krany/punkty czerpalne) :**
  - dla wody ciepłej** pierwszy i ostatni punkt czerpalny na systemie recyrkulacji;
  - dla wody zimnej** (lub w systemie wody ciepłej bez recyrkulacji) – najbliższy i najdalszy punkt czerpalny od zbiornika wody lub punktu wprowadzania wody do obiektu (w przypadku wody ciepłej od podgrzewacza). Wybór punktów pobrania może uwzględniać inne punkty reprezentatywne dla szczególnego ryzyka np.: najzimniejsza część systemu wody ciepłej lub najcieplejsza część systemu wody zimnej